

M., Jovanović, B., Bulatović, Zorica Sredojević¹

**KVANTITATIVNA ISTRAŽIVANJA TRAZNJE I POTROŠNJE VOĆA I
VOĆNIH PRERAĐEVINA U CRNOJ GORI**
*QUANTITATIVE RESEARCH OF DEMAND AND COSUMPTION
PATTERNS OF FRUITS AND FRUITS PRODUCE IN MONTENEGRO*

Izvod

U radu su predstavljeni rezultati kvantitativnih istraživanja tražnje i potrošnje voća i voćnih preradevina u Crnoj Gori. Analizom uzročno-posljedičnih veza i odnosa između ispitivanih pojava utvrđeno je da su ispitivane razlike u obimu, strukturi i tendencijama tražnje i potrošnje voća i preradevina, posljedice brojnih činilaca, naročito tržišnosti proizvodnje i potrošnje i potrošnje ovih proizvoda.

Ključne riječi: kvantitativna istraživanja, tražnja, potrošnja.

Abstract

This paper presents the results of quantitative research of demand and consumption patterns of fruits and fruit produce in Montenegro. A large number of factors has been influencing the observed differences and tendencies of patterns of demand and consumption of fruits and fruit produce, however, the decisive crucial role may be attributed to the degree of marketability and low level of elasticity of demand and consumption of these produce.

Key words: quantitative research, demand, consumption.

UVODNE NAPOMENE

Istraživanje tržišta agroindustrijske robe bitna je pretpostavka za uspješno funkcionisanje modela tržišne privrede (**Dorović, 1993**).

¹ Mr Miomir Jovanović, dr Bogdan Bulatović, Biotehnički institut, Zavod za agroekonomska proučavanja, Podgorica, mr Zorica Sredojević, Poljoprivredni fakultet, Zemun, Beograd.

Analizom tržišta, na osnovu koje se razmatra stanje i promjene odnosa između potrošnje i ponude, iskazan kao odnos količine proizvoda koju su potrošači voljni kupiti i prodavci voljni prodati uz različite cijene na određenom tržištu i u određenom vremenu, u konkretnom slučaju će se sagledati tražnja i potrošnja analiziranih proizvoda na tržištu Crne Gore. Dobijenim uvidom u stanje daje se osnova za ocjenu mogućeg tržišnog uspjeha pomenutih proizvoda na crnogorskom tržištu. Ova analiza može poslužiti za donošenje kvalitetnih marketing odluka i definisanje strategije razvoja preduzeća, potencijalnih ponuđača, na pomenutom tržištu. Kada je u pitanju analiza ponude treba imati u vidu da Crna Gora ima skromne kapacitete u preradi i u konzerviranju voća. U proizvodnji pića u Crnoj Gori dominira proizvodnja rakije od grožđa čiji je proizvođač DD "Plantaže" Podgorica, dok ostale vrste voćnih rakija nemaju značajniju proizvodnju, izuzev privatnog sektora, čije je tržišno učešće neznatno.

Predmet analize su, dakle, tražnja i potrošnja osnovnih proizvoda - voća i voćnih preradevina. Istraživanja su zasnovana na zvaničnim statističkim podacima Saveznog i Republičkog zavoda za statistiku. Posebno su korišćene Ankete o potrošnji domaćinstava za odgovarajuće godine. U analizi su pored kvantitativnih primijenjeni i kvalitativni metodi istraživanja tržišta. Između ostalih korišćeni su metodi tabelarne i grafičke analize, kao i metod trenda. Pri izboru funkcija, u razmatranje su uzete samo one koje najbolje odgovaraju prirodi problema i cilju istraživanja. Odabrane funkcije su: $y=a+bx$; $y=a+bx+cx^2$; $y=a \cdot b^x$; $y=a \cdot \log x$ i $y=a \cdot x^b$. Radi sagledavanja uticaja promjene dohotka stanovništva na potrošnju pojedinih proizvoda utvrđeni su koeficijenti elastičnosti (primjenom linearno- logaritamske aproksimacije). Projektovane prosječne količine godišnje tražnje i potrošnje utvrđene su ekstrapolacijom prema jednačinama trenda.

KOMPARATIVNA ANALIZA OBIMA, STRUKTURE I TRENDOVA TRAŽNJE I POTROŠNJE VOĆA I VOĆNIH PRERAĐEVINA NA CRNOGORSKOM TRŽIŠTU

Crna Gora se prostire na teritoriji od 13.812 km². Prema zadnjem popisu stanovništva², od 1991. godine, u njoj živi 615.035 stanovnika.

² Prema podacima Ministarstva trgovine Republike Crne Gore u našoj Republici trenutno živi i boravi 688.242 stanovnika, od čega 646.740 stalno nastanjenih, 28.338 raseljenih lica

Imajući u vidu ratne sukobe na teritoriji bivših republika SFRJ, kao i veliki broj izbjeglih i raseljenih koji su svoje utočište našli u Crnoj Gori, trenutno u našoj Republici živi oko 688.242 stanovnika.

Značaj voća i preradevinu u kvalitetnoj ishrani je ogroman i nezamjenjiv, a potrošnja i proizvodnja su u stalnom porastu. Zvanično, nauka o ishrani, standard ishrane cijeni po potrošnji svježeg i prerađenog povrća (**Vujičić i grupa autora, 1995**)³. Kada je u pitanju potrošnja preradevinu od voća u alkoholna pića - rakije, njihovu potrošnju posmatramo isključivo kao potrošnju luksuznih proizvoda iz razloga što je njihov značaj u ishrani marginalan. Potrošnja voća i voćnih preradevinu je veoma složeno i i sa stanovišta zdrave i racionalne ishrane trebalo bi se tim veoma ozbiljno pozabaviti (**Božidarević i grupa autora, 1995**).

Tab.1. Komparativni pregled kretanja prosječne godišnje potrošnje po stanovniku u Crnoj Gori

Table 1. Comparative review of annually per capita consumption in Montenegro

Godina	1991	1992	1993	1994	1995
sveže voće					
jedinica mjere (kg)	22.6	12.6	32.5	23.1	21.0
indeks 1991=100	100	55.7	143.8	102.2	92.9
prerađeno voće					
jedinica mjere (kg)	8.8	3.7	3.8	4.4	6.2
indeks 1991=100	100	42.0	43.1	50.0	70.4
rakije					
jedinica mjere (kg)	3.5	2.7	5.6	5.7	5.5
indeks 1991=100	100	77.1	160.0	162.8	157.1

Izvor: proračun autora na osnovu podataka iz Ankete o potrošnji domaćinstava SZS za odgovarajuće godine.

Na osnovu podataka u tabeli 1. u analiziranom periodu primijetna je sličnost po tendencijama (smanjenje analizirane pojave gotovo kod svih grupa proizvoda, u odnosu na baznu godinu, izuzev potrošnje rakije), dok

(podaci Komesarijata za izbjeglice Republike Crne Gore) i 13.169 stranih turista (strana lica koja se po različitim osnovama nalaze u Crnoj Gori - turisti, zaposleni u inostranim firmama- predstavništvima itd.).

³ Prema podacima FAO, u 1985. godini od 137 milijardi dolara svjetskog prometa hrane, voće i povrće sa preradevinama (bez citrusa) je učestvovalo sa 24 milijarde (17.5%), a u 1991. godini je od 219 milijardi dolara prometa, to učešće je iznosilo 49 milijardi ili 21 %. Iste godine promet žita iznosio je 46 milijardi dolara. (FAO Statistics series, No 104, 109, Rome, 1992.).

su ispoljene osjetne razlike u obimu prosječne godišnje potrošnje. Naime, najizraženije oscilacije u obimu prosječne godišnje potrošnje su kod svježeg voća, a relativno ujednačene kod rakije.

Kretanje prosječne godišnje potrošnje po stanovniku pojedinih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda determinisano je, prije svega, dinamikom i obimom poljoprivredne proizvodnje⁴, s jedne i realno raspoloživih kupovnih sredstava, učešća prirodne potrošnje, stepena razvijenosti i opremljenosti tržišta poljoprivrednih proizvoda, s druge strane. U tabeli 2. dat je pregled strukture i tržišnosti potrošnje analiziranih proizvoda. U okviru prve grupe - svježeg voća, dominantno učešće u ukupnoj potrošnji ostvareno je kod jabuka, s izraženom tendencijom povećanja u posmatranom periodu.

Komparativnim pregledom tržišnosti potrošnje, svojim visokim procentom, izdvajaju se jabuke, kajsije i breskve, kod prve grupe i preostali proizvodi u drugim grupama, izuzev rakije.

Kako je zajednička odlika kretanja prosječne godišnje potrošnje po stanovniku pojedinih proizvoda izrazito visoka oscilacija, to smo se, zbog izražene sumnje u valjanost statističkih podataka, opredijelili za utvrđivanje standardne devijacije i varijanse, čije su najveće vrijednosti zabilježene kod jabuka (3.45), šljiva (4.95) i voćnih sokova (1.77), tabela 3.

Izračunati koeficijenti elastičnosti (η), ukazuju na činjenicu da su od analiziranih proizvoda elastični na promjenu dohotka potrošača sljedeći proizvodi: kajsije i breskve (1.329) i konzervirano povrće (1.420), a neelastični svi proizvodi sa negativnim predznakom⁵.

⁴ *Neznatne količine analiziranih proizvoda, koji se proizvode u Crnoj Gori, a koji se mogu ponuditi tržištu, ne predstavljaju toliko značajan faktor njihove prosječne godišnje potrošnje. Kod proizvodnje svježeg voća, u toku 1996. godine dominirala je šljiva sa ukupnim prinosom od 9609 t, jabuka 4500 t, breskva 3590, kruška 1610 itd.*

⁵ *Koeficijent elastičnosti (η) pokazuje kolika je elastičnost potrošnje analiziranih proizvoda u odnosu na promjene dohotka. On može biti jednak, manji ili veći od 1. To znači, u konkretnom slučaju da ako se poveća dohodak za 10%, da će se potrošnja kajsija i breskvi povećati za 13,3%.*

Tabela 2. Struktura i tržišnost potrošnje pojedinih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u Crnoj Gori

Table 2. Structure of market consumption particular agricultural products in Montenegro

Godina	1991		1992		1993		1994		1995	
	1*	2*	1	2	1	2	1	2	1	2
svježe voće										
ukupno	100		100		100		100		100	
jabuke	25.4	95.1	23.2	89.0	34.4	54.1	37.4	63.9	28.9	52.3
kruške	2.8	88.9	6.1	63.2	7.5	40.6	6.9	54.5	4.8	45.4
višnje	1.8	83.3	2.6	62.5	3.3	28.6	5.3	47.1	5.5	40.0
kajsije	3.7	95.8	4.1	84.6	1.4	83.3	1.9	83.3	3.3	80.0
breskve										
šljive	1.4	100.0	4.1	61.5	29.9	21.3	13.2	34.0	3.5	56.3
prerađeno voće										
ukupno	100		100		100		100		100	
džem, marmel., kompot,	4.2	100.0	4.1	100.0	5.4	100.0	5.2	100.0	6.8	100.0
voćni sokovi sa i bez šećera	9.5	100.0	7.6	100.0	3.5	100.0	6.2	100.0	6.8	100.0
rakije										
ukupno	100		100		100		100		100	
džem, marmelada, kompot,	4.2	100.0	4.1	100.0	5.4	100.0	5.2	100.0	6.8	100.0
voćni sokovi sa i bez šećera	9.5	100.0	7.6	100.0	3.5	100.0	6.2	100.0	6.8	100.0
ostala pića										
ukupno	100		100		100		100		100	
rakija (ljuta i meka)	19.5	57.1	22.5	48.1	52.3	30.4	38.7	29.8	30.4	29.1
ostala alk. pića (liker, vinjak...)	5.6	100.0	5.8	100.0	7.5	100.0	4.1	100.0	4.9	100.0

1* Struktura prosječne godišnje potrošnje po stanovniku (u %).

2* Tržišnost potrošnje pojedinih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (u %).

* Računato je učešće u ukupnoj potrošnji svježeg i prerađenog voća.

* Računato je učešće u ukupnoj potrošnji svježeg i prerađenog povrća.

Tabela 3. Pregled obilježja kretanja tražnje i potrošnje poljoprivredno-prehrambenih proizvoda 1991-1995. godine u Crnoj Gori

Table 3. Review of demand and consumption movement of agricultural products in Montenegro (1991-1995)

Proizvodi	X	X _{min}	X _{max}	St dev	Var	η
jabuke	13.1	7.3	16.3	3.45	11.95	0.118
kruške	2.26	1.8	3.2	0.55	0.308	-0.192
višnje	1.52	0.8	1.7	0.63	0.407	-0.333
kajsije i breskve	1.28	0.6	2.4	0.74	0.557	1.329
šljive	4.14	0.9	12.7	4.95	24.57	-1.476
džem, marm., kompot,	2.28	1.3	3.1	0.68	0.472	-0.287
voćni sokovi sa i bez šećera	3.1	1.5	6.1	1.77	3.135	0.894
rakija (ljuta i meka)	4.6	2.7	5.7	1.40	1.960	-0.467
ostala alkoh. pića (liker, vinjak)	0.8	0.6	1.0	0.15	0.025	0.489

η - koeficijent elastičnosti potrošnje u odnosu na dohodak stanovnika

PROJEKCIJA I DINAMIKA RAZVOJA TRŽIŠNE I POTROŠNJE POLJOPRIVREDNO-PREHRAMBENIH PROIZVODA U CRNOJ GORI

Projektovani razvoj tražnje i potrošnje analiziranih proizvoda, prevashodno treba da posluži kao osnova za programiranje i organizovanje buduće distribucije proizvoda na tržištu Crne Gore.

Na osnovu predstavljenih trendova izvršena je projekcija potrošnje pojedinih proizvoda do 2003. godine (Tabela 4.). Planirane su sljedeće stope rasta prosječne potrošnje, godišnje, u Crnoj Gori: svježeg voća (+1%), prerađenog voća (-9.0%) i rakije (+3.5%).

Usklađivanje odnosa na pojedinim segmentima poljoprivrednog tržišta treba da se postigne poboljšanjem i diferencijacijom ponude, savremenom komercijalizacijom i kvalitetom proizvoda.

Uz pretpostavku nepromijenjenog učešća tržišne u ukupnoj potrošnji (kao i u baznoj 1991. godini), u koloni 6. dat je pregled količina pojedinih proizvoda koji će se realizovati na tržištu posredstvom distributivnih kanala- trgovini na malo i trgovini na veliko. Za nepromijenjenu stopu učešća tržišne u ukupnoj potrošnji u projekciji odlučili smo se prevashodno iz razloga što se radi o proizvodima koje karakteriše upravo visoka stopa procentualnog učešća tržišne potrošnje.

Tabela 4. Projekcija i dinamika kretanja tražnje i potrošnje poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u Crnoj Gori do 2003. godine.

Proizvodi	Prosječna godišnja potrošnja po stanovniku		Ukupna i tržišna potrošnja		
	u j-ci mjere	indeks 2003/1991	ukupna potrošnja		tražnja (učesće tržišne u ukupnoj potrošnji)
			u 000 (kg)	indeks 2003/1991	u 000 (kg)
1	2	3	4	5	6
svježe voće					
ukupno	25.4	112.4	20.572	147.5	19.563
jabuke	12.4	76.1	10.043	99.9	8.928
kruške	2.8	155.5	2.268	204.3	1.889
višnje	2.6	216.6	2.105	284.4	2.016
kajsije i breskve	25.5	1062.5	20.653	1395.5	20.653
šljive	7.4	822.2	5.993	1079.8	5.993
prerađeno voće					
ukupno	2.6	29.5	2.105	38.8	2.105
džem, marm., kompot,	2.5	92.6	2.024	121.6	2.024
voćni sokovi sa i bez šećera	57.5	942.6	46.570	1266.8	46.570
prerađeno povrće					
ukupno	5.5	157.1	4.454	206.3	2.672
rakija (ljuta i meka)	7.2	205.7	5.831	270.0	3.498
ostala alkoholna pića	5.6	560.0	4.535	736.2	4.535
ukupno	65.7	912.5	53.211	1198.2	53.211
ukiseljeno povrće	20.2	721.4	16.360	947.3	16.360
konzervirano i prerađeno povrće	45.5	1034.1	36.851	1357.8	36.851

Napomena: U projekciji potrošnje 2003. godine projektovani broj stanovnika u Crnoj Gori iznosi 809.902⁶

⁶ Broj stanovnika 1991. u Crnoj Gori iznosio je 615.035. Na ovaj broj dodato je, u prosjeku dnevno, 1.875 turista, tako da je u ovoj godini u našoj Republici stanovalo i boravilo 616.910 stanovnika. Projekcija broja stanovnika 2003. godine utvrđena je ekstrapolacijom prema jednačini trenda ($y = -0.0924x^2 + 10.942x + 606.41$), prema kome smo dobili broj od 777.972 stanovnika. Ovom broju dodato je 28.338 raseljenih lica sa teritorija bivših republika SFRJ (uz pretpostavku da će taj broj biti nepromijenjen u projektovanom periodu), kao i prosječan broj od 1.612 inostranih turista u Crnoj Gori. Ovako dobijeni broj stanovnika množen je sa projektovanom prosječnom potrošnjom pojedinih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i dobijena ukupna potrošnja analiziranih proizvoda u pomenutim godinama.

Znatne količine ovih proizvoda na teritoriji Crne Gore mogu se, međutim, apsorbovati i u okvirima turističke privrede, institucijama VJ, škola, bolnica, restorana društvene ishrane itd.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Rezultati kvantitativnih istraživanja tražnje i potrošnje pojedinih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, sprovedenih u ovoj analizi, ukazuju na značajne razlike u kretanju ovih pojava. Razlike su ispoljenje u obimu, strukturi, dinamici i stepenu tržišnosti potrošnje na teritoriji Crne Gore. U posmatranom razdoblju od 1991-1995. godine, prosječna godišnja potrošnja pojedinih grupa proizvoda po stanovniku, uz manje ili veće oscilacije, imala je sličnost po tendencijama (smanjenje analizirane pojave gotovo kod svih grupa proizvoda, u odnosu na baznu grupu (mizernu potrošnju rakije), dok su ispoljene osjetne razlike u obimu prosječne godišnje potrošnje kod voća, a relativno ujednačene kod rakije. No, bez obzira na utvrđene razlike mišljenja smo da one, ni u kom slučaju, ne bi trebalo da predstavljaju limitirajući faktor plasmana proizvoda potencijalnih ponuđača na tržištu Crne Gore u narednom petogodišnjem periodu (1998-2003).

U prilog ovoj konstataciji ide niz činjenica:

- ispoljena tražnja za analiziranim proizvodima ne može se podmirivati iz domaće proizvodnje, u narednom periodu, usljed nepostojanja dovoljnih kapaciteta za proizvodnju i preradu u Crnoj Gori,

- s obzirom da potencijalni proizvođači iz analizirane branše (agroindustrijska preduzeća) uglavnom imaju relativno širok asortiman proizvoda koji im pruža dodatnu sigurnost u plasmanu na crnogorskom tržištu, jer određeni broj proizvoda trenutno karakteriše visok stepen tržišnosti i koeficijent elastičnosti potrošnje u odnosu na promjene dohotka, što ne mora da znači da u budućem periodu neće doći do promjena u korist preostalih, jer, ipak, treba imati u vidu da se radi o hrani koja nikako ne može predstavljati luksuz,

- izuzetne mogućnosti za plasman analiziranih proizvoda u Crnoj Gori pruža turistička privreda, o čijim prednostima, kada je u pitanju plasman poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, nije potrebno govoriti - naime, ovaj vid realizacije pruža znatno veće mogućnosti zarade od klasičnog izvoza,

- značajnu apsorpcionu moć za pomenutim proizvodima predstavljalo bi i hercegovačko i dubrovačko tržište, pa bi u perspektivi

trebalo voditi računa o koncentraciji ponude, racionalnom snabdijevanju pojedinih potrošačkih centara u Crnoj Gori i Hercegovini, kao jednoj od pretpostavki racionalnog i trajnog snabdijevanja ovih područja.

Kako usklađivanje odnosa na pojedinim segmentima poljoprivrednog tržišta treba da se postigne poboljšanjem i diferencijacijom ponude, savremenom komercijalizacijom i kvalitetom proizvoda, to bi potencijalni ponuđači analiziranih proizvoda, u nastupu na tržištu Crne Gore, prevashodno, morali izvršiti dobru marketinšku pripremu i utvrditi adekvatne marketing strategije kojima bi sebi obezbijedili značajnije mjesto u snabdijevanju ovog tržišta svojim proizvodima. Trenutno, najveću konkurenciju potencijalni ponuđač imao bi u preduzećima iz Republike Srbije, mada ne bi trebalo zanemarivati i sve izraženiju inostranu konkurenciju, koja bi, pod uslovom otvaranja naše zemlje prema inostranstvu, trebalo da bude sve izraženija iz dana u dan. Nadamo se da će ova analiza poslužiti kao dobra osnova u postupku pravljenja planova plasmana proizvoda na crnogorskom poljoprivrednom tržištu.

LITERATURA

- Anketa o potrošnji domaćinstava**, SZS, Beograd, za odgovarajuće godine.
- Božidarević, D., Vlahović, B., Mirilov, M., Žižić, R (1995):** "Ishrana stanovništva- potrošnja kao činilac razvoja agroindustrijske proizvodnje", Razvoj agroindustrijske proizvodnje Jugoslavije, IV Kongres o hrani, Beograd, str. 123-137.
- FAO, Statistics Series, (1992):**, No. 104, No. 109, (Production, Trade), Rome.
- Vujičić, B., Vračar, Lj., Štajnfeld, M.(1995):** "Stanje i perspektive prerade voća i povrća", Razvoj agroindustrijske proizvodnje Jugoslavije, IV Kongres o hrani, Beograd, str. 61-77.
- Tomin, A., Đorović, M.(1985):** "Tržište i promet poljoprivrednih i agroindustrijskih proizvoda", NIRO Zadruga, Beograd.

***QUANTITATIVE RESEARCH OF DEMAND AND CONSUMPTION
PATTERNS OF FRUITS AND FRUITS PRODUCE IN MONTENEGRO***

by

Miomir Jovanović, Bogdan Bulatović, Zorica Sredojević

Summary

This paper presents the results of quantitative research of demand and consumption patterns of fruits and fruits produce in Montenegro. Total volume, structure, dynamics, elements and trends or in other words, the models of trends of demand and consumption of these products have been observed and scientifically investigated. Total and market consumption of fruit and fruit produce until the year 2003 has been projected.

The models determined and the projections of trends are strongly pointing out to a relatively modest increase of total and market consumption of fruits and fruits produce in Montenegro until the year 2003.